

Handleiding bij de woordkaarten

COLOFON

Dit is een uitgave van

CED-Groep
Postbus 8639
3009 AP Rotterdam
www.cedgroep.nl
oktober 2009

Tekst woordkaarten Puk & Ko: Nicolette van de Kreeke – Alfrink

Herzien: juni 2019
Els Groenewoud

Illustraties: Nina Knaap

Eindredactie: Marije Berding

HANDLEIDING BIJ DE WOORDKAARTEN BIJ Uk & Puk

Woorden leren is belangrijk om goed Nederlands te leren spreken. In kindercentra komen kinderen soms voor het eerst in aanraking met de Nederlandse taal. Ze kennen al wel vaak woorden in de taal die thuis gesproken wordt. Aan jullie, pedagogisch medewerkers, de taak om de kinderen Nederlandse woorden te leren. Dat doe je natuurlijk al als je met Uk & Puk werkt. Deze handleiding helpt je om op een effectieve, leuke en speelse manier de woorden zo aan te leren dat de kinderen ze ook onthouden.

Je kunt hierover verder lezen in de gebruikswijzer bij het programma Uk & Puk in het hoofdstuk: *Werken met Puk, Stimuleren van de brede ontwikkeling*, bladzijde 37 e.v.

Deze handleiding gaat over het werken met de themawoorden en de woordkaarten.

Dat doe je aan de hand van een stappenplan.

Werk altijd deze 11 stappen door als je met een thema van Puk werkt.

Als voorbeeld werken we de 11 stappen uit bij het thema Hatsjoe!

Bij de andere thema's volg je dezelfde 11 stappen.

Werken aan woordenschat wordt dan een dagelijkse bezigheid.

Zowel de kinderen als jijzelf zullen er veel plezier aan beleven!

En... je helpt de kinderen goed op weg naar de basisschool!!

NB. De woordkaarten zijn oorspronkelijk gemaakt voor het programma Puk & Ko.

De meeste thema's zoals in Puk & Ko zijn met uitbreiding voor baby's en dreumesen grotendeels overgenomen in Uk & Puk.

Eén van de thema's bij Puk & Ko was: "Hoera, een baby!". In Uk & Puk is dit thema veranderd in "Ik en mijn familie". Daarvoor zijn geen aparte woordkaarten gemaakt. Bij dat thema kan je gebruik maken van de woordkaarten die bij "Hoera, een baby!" horen.

11 STAPPEN BIJ HET WERKEN MET DE WOORDEN VAN UK & PUK

- 1 Kies een thema uit de activiteitenmap.
- 2 Zoek de woordenlijst op in de themahandleiding.
- 3 Verzamel echte voorwerpen bij elk woord.
Dat kan niet bij alle woorden, die moet je op een andere manier laten zien.
- 4 Denk na over hoe je de woorden kunt uitleggen aan de kinderen.
Bedenk vooral hoe je de woorden kunt laten zien (voordoen, uitbeelden).
- 5 Ga aan de slag met de activiteiten van Puk.
Gebruik daarbij de echte voorwerpen. Laat de themawoorden vaak horen!
Noem ook zoveel mogelijk de lidwoorden: *de* en *het*.
- 6 Aan het einde van de activiteit pak je pas de woordkaarten erbij.
De woordkaarten kun je gratis downloaden op www.ukpukvve.nl.
- 7 Zorg dat je ook de echte voorwerpen erbij hebt.
De kinderen kunnen dan het plaatje herkennen.
- 8 Leg na de activiteit de gebruikte voorwerpen op de thematafel.
In de themahoek kan ook!
- 9 Hang de woordkaarten op aan de woordmuur.
Dat is gelijk een geheugensteun voor jezelf!
- 10 Oefen de woorden regelmatig met de kinderen.
Dat kan in de hoek, met een prentenboek of met een woordspelletje.
- 11 Denk na over hoe je de ouders kunt betrekken bij de themawoorden. Dat kan door ouders te vragen voorwerpen van thuis mee te laten brengen, de woordkaarten mee te geven of ze er op te wijzen waar ze kunnen worden gedownload, ...

**Tip: kopieer dit plan en
stop het in je Puk map**

De 11 stappen bij het thema Hatsjoe!

1 Welk thema kies je?

Als voorbeeld kiezen we het thema Hatsjoe!

2 Om welke woorden gaat het?

Op pagina 6 van de themahandleiding staan de woorden die bij dit thema passen.

Dit zijn de woorden uit Hatsjoe!:

Zelfstandige naamwoorden	Werkwoorden	Overige woorden
de banaan	geven	alsjeblieft
het bed	helpen	au
het boek	hoesten	beter (gezond)
de brievenbus	huilen	dank je wel
de dokter	krabben	één
de duim	kriebelen	erg (heel)
het fruit	lachen	gren zin
de hand	leggen	gezond
de kaart	(voor) lezen	goed
weggoaien	liggen	het gaat (niet) goed
het koekje	luisteren	hoe
de knie	Eten	hoe gaat het?
het kusje	nadoen	leuk
het liedje	niezen	nergens
de mand	omdraaien	nog
de mandarijn	Onderzoeken	nog een keer
de mond	plakken	om de beurt
de mug	prikken	op
de muggenbult	pijn doen	op bezoek
de naam	raden	op schoot
de neus	ruilen	rechttop
de oren	schrijven	stil (staan/liggen)
het pakje	schudden	verkouden
de pleister	slapen	waar
de postzegel	snuiten	wit
het potlood	staan	ziek
de prik	uitdelen	
de pijn	vallen	
de rug	voordoan	
de sinaasappel	vragen	
het snoepje	weggoaien	
de tekening	zingen	
de tong	zitten	
de wang	zorgen voor	
de zakdoek		
de zij		

De vetgedrukte woorden zijn de woorden die specifiek aangeboden worden aan de baby's.
Niet van alle woorden zijn woordkaarten getekend. Er zijn tussen de 30 en 36 woordkaarten bij elk thema.

3 Welke voorwerpen ga je verzamelen?

Op pagina 4 staat "Voorbereiding". Daar wordt vermeld hoe je de groepsruimte kan aanpassen aan het thema. Verder staat er bij elke activiteit onder het kopje "Nodig" welke spullen je bij de activiteit nodig hebt. Als je deze spullen van tevoren verzamelt en ze na het thema bewaart in een themakist, kan je als je het thema een andere keer weer uitvoert snel aan de slag.

Tip: doe een inventarisatielijst in de themakist met alle attributen. Vermeld daarop ook wat er (weer) aangeschaft moet worden. Dat kan bij dit thema bijvoorbeeld de pleisters zijn.

Bij het thema Hatsjoe! wordt een ziekenhoek ingericht met allerlei spulletjes.

Je hebt dan al voorwerpen bij de zelfstandig naamwoorden:

de pleister
het verband
het bed
de zakdoek

Eén van de activiteiten is het maken van een fruitmand. Daar komen de volgende zelfstandig naamwoorden aan bod:

de banaan
het fruit
het koekje
de mand
de mandarijn
de sinaasappel
het snoepje

Kinderen leren woorden het makkelijkst met een echt voorwerp.

Neem bijvoorbeeld het woord "de appel": een echte appel kunnen de kinderen voelen, ruiken en van alle kanten bekijken. Je kunt samen met de kinderen de appel schillen en in stukjes snijden. Je kunt hem van binnen bekijken en dan ontdekken dat er pitjes in zitten en een klokhuis. Dan kunnen de kinderen de appel proeven: niet alleen de smaak: zoet of zuur. Maar ook hoe het voelt in je mond: hard of zacht.

Als je met de kinderen een appel gaat 'ontdekken' is het belangrijk dat je hardop vertelt wat je doet.

Bijvoorbeeld:

'Ik pak de appel. Kijk eens wat een mooie appel. De appel is rond. Kijk maar, je kunt de appel rollen. Ik ga de appel schillen met een mesje. Maar eerst snijd ik hem doormidden. He, kijk nou eens! Wat zie ik hier nou? Allemaal pitjes. Kijk maar... Er zitten allemaal pitjes in de appel. Ik ga jullie een stukje appel geven. Hier pak het stukje appel maar eens vast, voel maar en ruik eens? Nu gaan we lekker proeven. Stop de appel maar in je mond. Mmm... proef je het? Lekker hé?'

Op deze manier bied je veel taal aan en laat je vaak het woord "de appel" horen. Het kind leert alle bijzonderheden van de appel kennen.

**Dit lukt nooit met een plaatje.
En... ook niet met een namaakappel,
hoe echt hij er ook uit ziet!**

Door steeds het lidwoord erbij te gebruiken, leert het kind dat het DE appel is en niet het appel!

Probeer je er van bewust te zijn dat je de woorden steeds herhaalt met het lidwoord!

Tip: zing het liedje over een appel:

In iedere kleine appel
Daar lijkt het wel een huis
Want daarin zijn 5 kamertjes
Precies als bij ons thuis

In ieder hokje wonen
2 pitjes zwart en klein
Die liggen daar te dromen
Van licht en zonneschijn

Zij dromen dat ze later
In de aarde groeien gaan
Tot hele grote bomen
Met appeltjes eraan

Noem in alle situaties de dingen bij hun naam!

Dus niet: Wil je dat even voor me pakken?

maar:

Wil jij **het boekje** voor me pakken?

Niet: Leg het maar bij Puk,

maar:

Leg **de pleisters** maar bij Puk.

Niet: Geef dat maar aan Meike

maar:

Geef **de kaart** maar aan Meike

Maak er een gewoonte van om alles wat je doet te benoemen.

En vertel ook wat je een kind ziet doen.

Dan geef je een rijk taalaanbod.

Geef het kind ook de ruimte om zelf te praten. Wees dus regelmatig stil en nodig het kind uit om ook wat te zeggen. Dus niet alleen een antwoord op je vraag, maar gewoon zelf iets zeggen, iets vertellen.

Om taal uit te lokken kun je ook dingen zeggen als: echt waar? nee toch?, zo!

Laat zien dat je luistert door oogcontact, knikken en gebaren.

Dan geef je taalruimte.

Reageer positief op wat het kind zegt. Herhaal wat het kind zegt in de goede vorm, zonder dat je uitdrukkelijk verbetert.

Dus als een kind zegt: ' isse naan' . Dan zeg je: ja, dat is een banaan! Lekker hè, een banaan.

Dan geef je goede feedback

Recept voor taalontwikkeling

taalaanbod

taalruimte

feedback

dagelijks meermalen gebruiken

4 Hoe ga je de woorden uitleggen?

In de activiteiten worden steeds tien woorden aangeboden. De woorden zijn al **geselecteerd, voorberekt** tot een samenhangend geheel. De woorden hebben allemaal met elkaar te maken, het is een cluster van woorden. Deze tien woorden zijn onderverdeeld in zelfstandig naamwoorden, werkwoorden en overige woorden.

Zelfstandig naamwoorden:

dit zijn woorden voor voorwerpen, personen, dieren en planten.

Voor de zelfstandig naamwoorden kun je meestal wel een voorwerp vinden. En anders kan je het in het echt aanwijzen of laten zien.

Voorbeeld:

het thema "Hatsjoe!" bij de activiteit "Naar de dokter"

de dokter

de mond

de oren

de prik

de tong

Deze woorden kun je verduidelijken door het te laten zien: door de doktersjas aan te doen ben jij de dokter, door met de injectiespuit een prik te geven kun je uitbeelden en uitleggen wat een prik is.

De andere zelfstandig naamwoorden kan je verduidelijken door ze aan te wijzen bij de kinderen zelf, op je eigen lichaam en natuurlijk bij Puk!

Ook dan is het belangrijk weer veel taal aan te bieden: bijvoorbeeld:

'Ik ga Puk zijn oor eens opzoeken. Hé Puk, heb jij een oor? Ja, ik zie het al: daar is je oor. Hebben jullie ook een oor? Wijs hem maar eens aan: je oor! Hè, wat zeg je Puk, heb je nog een oor? Waar dan? O daar? Ja, ik zie het, je hebt twee oren! Hebben jullie ook twee oren?

Woorden verduidelijken of "semantiseren"

Het aanbieden van taal bij woorden noemen we **uitleggen en uitbreiden**.

Uitleggen is dat je iets vertelt over het woord, bijvoorbeeld: de appel kun je eten of de appel is fruit.

Uitbreiden betekent dat je gelijk andere woorden gebruikt die als vanzelf horen bij het woord dat je uitlegt.

Bijvoorbeeld: bij de appel horen vanzelf: de schil en het klokhuis of de pitjes.

**Op deze manier leren kinderen
woordjes niet los, maar altijd
samen met andere woorden.
Dat maakt het leren van
woorden makkelijker en sneller.**

Werkwoorden:

voorwerpen zoeken bij de werkwoorden lukt meestal niet.

Voorbeeld:

Het thema "Hatsjoe" bij de activiteit "Op de plaats rust!"

liggen

luisteren

nadoen

omdraaien

staan

stil (liggen)

voordoen

zitten

Werkwoorden horen bij een handeling: iets doen. Deze woorden bied je dus aan door het zelf te doen en het de kinderen te laten doen. Als je gaat liggen, benoem je duidelijk dat je gaat liggen en als je ligt benadruk je dat. Je gaat het woord **uitbeelden**.

Ook de kinderen laat je de handelingen uitvoeren, zodat te het ook echt ervaren en zelf kunnen **uitproberen**.

Overige woorden:

Ook bij deze woorden is het lastig voorwerpen te vinden.

Overige woorden zijn vaak begrippen: verkouden, om de beurt.

Of gevoelens: blij, verdrietig.

Soms zijn het vaste standaardzinnnetjes: "hoe gaat het met je?" Of "alsjeblieft" en "dank je wel".

Deze woorden moet je voordoen en daarbij vertellen wat je doet.

De nadruk ligt dus op **uitbeelden**.

Bij Puk komen deze werkwoorden en overige woorden aan bod tijdens de activiteiten.

Bijvoorbeeld bij het spelen in de ziekenhoek gebruik je veel woorden waar je geen voorwerpen van hebt. **Die moet je dan dus tijdens het spel voordoen en na laten doen**. Ook daarbij bied je weer veel taal aan!

zelfstandige naamwoorden	werkwoorden	overige woorden
het bed het kusje de pijn	liggen slapen vragen ziek zijn zorgen voor	hoe gaat het? Het gaat (niet) goed

Deze woorden gebruik je vanzelf als je met de kinderen in de hoek de activiteit: 'Lig je goed, Puk?' uitvoert.

De woorden komen gedeeltelijk weer terug als je met alle kinderen het thema afsluit met de activiteit: 'Weer beter!'

Belangrijk is de woorden goed uit te leggen en uit te beelden!

GEHEUGENSTEUNTJE

Bij het semantiseren, het betekenis geven aan woorden, maak je gebruik van de uitjes.

de uitjes zijn:

uit beelden

uit leggen

uit breiden

uit proberen

5 Hoe bied je woorden aan bij de activiteiten van Puk?

Bedenk dat veel kinderen de themawoorden niet in (het Nederlands) kennen. Dat betekent dat ze het woord eerst vaak moeten horen. En je moet ze vertellen wat het is, de betekenis van het woord geven.

Dit noemen we passieve woordenschat.

De passieve woordenschat oefen je door dingen te zeggen en te vragen, zoals:

Wijs **je vinger** eens aan.
Pak **het verband** maar!
Goed zo!, en plak **de pleister** maar op **de arm** van Puk.
Ga allemaal eens **stil liggen!**
En nu doen we alsof we onze **neus snuiten**.
Pak maar **een zakdoek** en **snuiten die neus!**

Eerst moeten de kinderen de woorden vaak gehoord hebben: bij het spelen, bij het fruit eten, bij de Puk activiteit.

Pas als ze het woord heel vaak hebben gehoord en ze het woord dus passief kennen kunnen ze het woord zelf zeggen.

Ga er van uit dat kinderen het woord minimaal zeven maal in verschillende contexten moet hebben gehoord voordat ze het op kunnen slaan als passieve woordenschat! Woorden herhalen en steeds weer oefenen is de derde stap in het leren van nieuwe woorden, ook wel het **consolideren** genoemd.

Daarna kunnen ze zelf het woord gebruiken, het voorwerp (de zakdoek), of de handeling (snuiten) benoemen, zeggen hoe het heet of wat het is.

Dit noemen we actieve woordenschat.

De actieve woordenschat oefen je door dingen te zeggen en te vragen, zoals:

Hoe heet dit?
Wat is dit?
Dit is een....
Dit noemen we....

Op speelse manier kan je zo **controleren** of de kinderen de woorden actief kunnen gebruiken, of het is opgenomen in de actieve woordenschat.

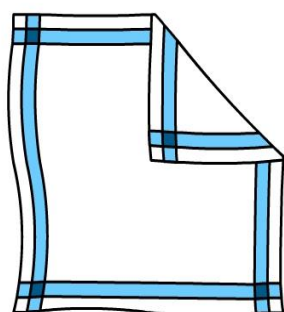
6 Wanneer komen de woordkaarten erbij?

Aan het einde van de activiteit laat je de woordkaarten zien en koppel je ze aan het woord dat je hebt uitgelegd.

Je laat de echte zakdoek zien en zegt:
kijk ik heb ook een plaatje van een zakdoek.

Kijk, op dit plaatje zie je een kind dat de neus snuit.
Zullen wij dat ook nog eens doen?

de zakdoek

snuiten

7 Hoe oefen je de woorden?

Zoals we hierboven al zagen, gebruik je de woorden al vanzelf als je de activiteiten van Puk uitvoert. Je gebruikt dan de voorwerpen en doet dingen voor.

Maar als je wilt dat de kinderen de woorden ook gaan onthouden en zelf gaan gebruiken is dat niet genoeg.

Je moet de woorden dus vaak terug laten komen, op verschillende momenten op de dag, bij verschillende activiteiten en op verschillende plekken in de speelleeromgeving.

8 Leg de voorwerpen op de thematafel.

Als je de voorwerpen van de themawoorden in de buurt hebt, kun je er vaak over praten.

Dat geldt ook voor de kinderen: zorg dat ze de voorwerpen zien. Laat ze er mee spelen! Dat kan door de voorwerpen in de themahoek te leggen. Daarnaast kun je ook een thematafel maken. Daar komen de voorwerpen op te liggen. De kinderen kunnen daarmee ook daadwerkelijk spelen.

Bij het thema "Hatsjoe!" liggen de voorwerpen: de pleister, het verband, het bed en de zakdoek al in de ziekenhoek.

Ook ligt daar de zieke Puk met een verband om zijn hoofd. Er zijn nog veel meer zieke knuffels met pleisters en verband. En natuurlijk ligt er een dokterskoffertje met allerlei doktersspullen.

Na de activiteit "Een fruitmand" maak je een thematafel met fruit.

Op de thematafel kun je een fruitmand neerzetten met daarin een appel, banaan, sinaasappel en eventueel nog meer fruit. Leg er ook wat ongezonde dingen bij als: koekjes, chips, snoep, chocola. Dit kan een leuk gesprekje opleveren...

9 Maak een woordmuur waar je de woorden op hangt.

Je kunt ook kiezen voor een vaste plek in je lokaal om de woordkaarten van het thema op te hangen. Dat is duidelijk voor iedereen: voor jezelf en de kinderen. Maar ook voor de wisselende volwassenen op de groep. En voor de ouders!

**Pas op: hang de woordkaarten pas
op als je de woorden hebt uitgelegd
bij de activiteit.**

Gebruik daarbij de uitjes!

Een woordmuur met de aangeboden woordkaarten werkt als een geheugensteuntje. Je ziet de kaarten en denkt: O, ja even een spelletjes met de woorden doen als we zo gaan eten en/of drinken.

10 Hoe oefen je de woorden?

Met een themahoek, een thematafel, en een woordmuur wordt dat een makkie!
Een fluitje van een cent, een eitje! Leuk!

Je hebt de woorden in het echt en op de woordkaarten in de buurt.
Nu nog wat vaste momenten waarop je de woorden oefent.

Dan wordt het een routine

Enkele ideeën:

bij de begroeting:

goedemorgen, Meike. Wil je de pleister pakken (of aanwijzen)?

bij het tussendoortje:

je laat de woordkaarten een voor een zien en zegt: dit is....

in de themahoek:

"dokter, ik heb een pleister nodig!"

in de leeshoek:

"hé, dit boekje gaat over het ziekenhuis. Wijs jij eens de dokter aan?"

Bij elk thema hoort een **knieboekverhaal**. Bij het thema Hatsjoe! is dat "Hatsjoe!"
Dit knieboekverhaal lees je natuurlijk in de kleine groep en individueel. Je kunt het daarnaast ook in de grote groep voorlezen. De woorden van het thema worden zo steeds weer herhaald. Door ook andere boekjes met hetzelfde thema voor te lezen, komen de woorden ook weer terug.

Er zijn ook **woordspelletjes** die je kunt spelen:

een spelletje:

enkele voorwerpen laten zien, onder een doek leggen en een weghalen. Welke is weg?

nog een spelletje:

noem een woord en laat een kind de woordkaart erbij pakken

bingo:

maak voor maximaal drie kinderen een A4-tje met zes woordkaarten erop. Je hoeft daarvoor alleen maar de woordkaarten te downloaden. Er staan namelijk zes plaatjes op een A4.

Neem enkele woordkaarten en benoem ze één voor één.
Wie heeft het plaatje?

memorie:

deel enkele voorwerpen uit. Pak het plaatje erbij. Wie heeft de pleister?

of omgedraaid: deel de kaarten uit en pak het voorwerp erbij. Wie heeft de woordkaart van de banaan?

of met alleen de kaartjes; twee kaartjes omdraaien en proberen twee dezelfde plaatjes om te draaien. Benoem steeds wat er omgedraaid is of laat de kinderen zelf zeggen wat ze omgedraaid hebben

uitbeelden:

beeld een van de plaatjes uit bijv. niezen. Vraag een kind de woordkaart erbij te pakken. Zeg: ja goed zo, ik was aan het niezen. Doe ook maar, en zeg maar: ik nies! Hatsjoe!

We noemen het bewust spelletjes.

Het moeten ook spelletjes zijn en geen oefeningen!

Bij het vaak herhalen van de woorden, het **consolideren**, gaat het er om de woorden te laten horen en te laten zeggen : **vaak, op verschillende manieren (dus in verschillende contexten) en speels.**

11 Hoe kun je ouders mee laten doen?

Je kunt bij de begroeting of het ophalen ouders wijzen op de woordmuur en de thematafel.

Nodig ouders uit om bij de inloop met haar kind in de themahoek te spelen. Speel een keer mee, dan kun je laten zien hoe dat gaat.

Er hoort een ouderprogramma bij Puk.

Maak daar gebruik van.

Is het niet mogelijk om ouderbijeenkomsten te organiseren, maak dan in ieder geval gebruik van de ouderbrieven die daar bij horen.

Geef ouders de woordkaarten mee of wijs ouders erop waar ze de woordkaarten gratis kunnen downloaden.

Vertel ouders het belang van een rijke woordenschat en hoe zij zelf daar aan bij kunnen dragen. Ook ouders kunnen de handleiding bij de woordkaarten downloaden!

En als je veel woorden kent als je naar de basisschool gaat, leer je alles veel makkelijker!

In de training Uk & Puk is het onderwerp "Spraaaktaakontwikkeling" met het onderdeel woordenschat uitgebreid aan bod gekomen in bijeenkomst 6.

In de gebruikswijzer van het programma Uk & Puk wordt dit onderdeel beschreven op bladzijde 37 en verder.

In het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar wordt er aandacht besteed aan de woordenschatuitbreiding in hoofdstuk 18: Taal en communicatie.